

Klein József és Nagybánya

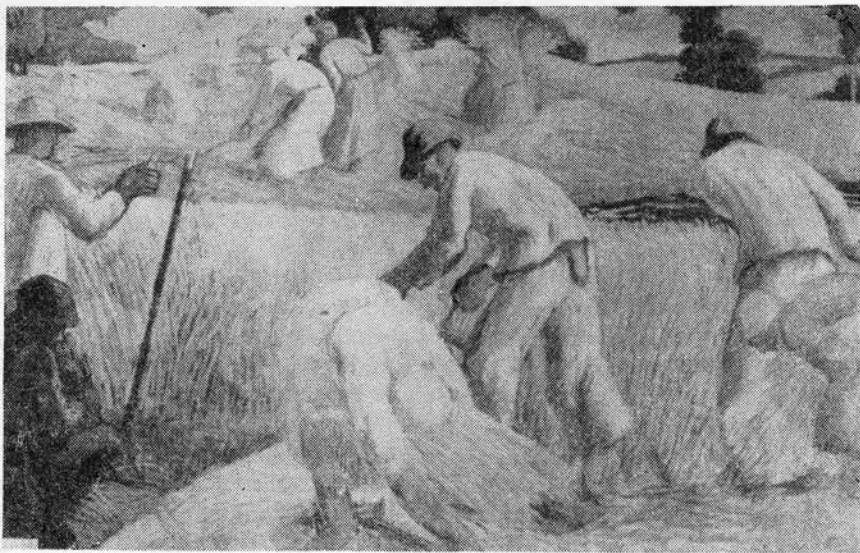
Harmincöt olajkép, két színezett linóleummetszet, két tempera, két kerámia és két relief — Klein József életművének valójában csak töredéke szerepelt az 1973-as nagybányai retrospektív kiállításon, amely azonban így is a tárlatlátogatók elismerését és háláját váltotta ki. A kiállított munkáknak talán a tizszerese, szétszóródva az országban s a határokon túl, holnapi muzeológusok és művészettörténészek felfedező szenvedélyének eredményeként válhat csak közkinccsé. Am így is gazdag, értékes anyag gyűlt össze, amely messzemenően igazolja alkotóját. Mint volt tanítvány, noha már több alkalommal megemlékeztem Klein Józsefről (Korunk, 1966. 9., Utunk, 1971. 47., Bányavidéki Fáklya, 1973. június 30.), ez alkalommal megpróbálok felvázolni a művész életútját, helyreigazítva azokat a tévedéseket, melyek egyes korábbi cikkekben megjelentek.

*

Klein József az Arad melletti Csermön született 1897-ben. Apja szobafestő volt, s fiát is annak szánta, de közben elvégeztetett vele négy gimnáziumi osztályt. Klein tizenöt éves, amikor elhatározza, hogy művészi pályára lép. Hogy a kecskeméti művésztelepen vagy a budapesti Képzőművészeti Főiskolán kezdte-e meg tanulmányait, azt kiderítik majd a monográfusok, tény azonban az, hogy Pesten Réti István tanítványa volt. 1920—1921-ben a nagybányai Szabadiskola növendékei között találjuk, de már mint kiállító művész is szerepel 1921-ben Kolozsváron, közösen a nagybányaiakkal. Pár évvel később Aradon és Szatmáron állít ki önállóan, képeit jó áron veszik, megnövsül, Párizsba megy másfél éves tanulmányútra. 1927-ben visszajön Bányára, itt dolgozik 1932-ig, majd Bukarestben tölt öt évet. 1937-ben újra hazajön Bányára, és itt él 1944-ig, amikor a németek elhurcolják, és ugyanebben az évben (vagy 1945-ben) elpusztítják.

Művészi indulása szerencsés volt: Pesten Réti a mestere, a kecskeméti művésztelepen valószínűleg Iványi-Grünwald, Nagybányán megint Réti és valószínűleg Thorma (Réti csak nyaranta járt le Pestről korrigálni). Természetesen eleinte a nagybányai impresszionizmust vallotta magáénak, de Párizsban könnyűszerrel levetette ezt a stílust, hogy élete utolsó rövid szakaszában újra visszatérjen hozzá, részint kedvtelésből, részint kényszerből. Expresszionistának vallotta magát, de az ő expresszionizmusa művei nagy részén át meg át van szöve „nagybányaiság”-gal. Figuralista volt a szó legszorosabb értelmében. Az ember áll érdeklődésének központjában, eleinte mint magáért való szépség, aztán mint az ember küzdelme, nyomorúsága, tiltakozása a kizsákmányolás ellen, később a munka szépsége, dicsőítése. Kezdeti kompozícióin a figura majdnem mindig egyedül szerepel, később mind gyakrabban a tájba helyezi alakjait, de sohasem fest olyan képet, ahol az ember csak része a természetnek, dekoratív színfolt vagy kompozicionális kellék.

Párizsi éveiben s azután itthon az aktkompozíciók dominálnak, ritkán a táj vagy a csendélet. Aktjai átlényegültek, szinte testetlenek, időtlenek, misztikusak — sohasem erotikusak —, ritmikus mozgásúak, mégis passzi-

Klein József: Nyár (a Négy évszak ciklusból)

vak. (Ez a ritmikus mozgás későbbi, munkástémájú képein is feltűnik.) Az arcok alig jelzettek, érzelmet, gondolatot sohasem tükröznek. Figuráit fehér alapra festi, kobaltkék vagy világos krapplack puha kontúrokkal, kevés világos közömbös színnel oldva fel az egyhangúságot.

A harmincas évek elején jön a gyökeres fordulat, szakít a *l'art pour l'art*-ral, hogy helyét felváltsa a munkásmozgalommal kapcsolatot tartó, elkötelezett művészet. (Akkoriban tendenz-művészetnek hívtuk.) Megjelenik képein a munkás, bányász, a munkanélküli, az éhes család, a rönkhúzó, a kubikos stb. Ebben az időben kompozíciói (különösen linómetszetein) egysíkúak, a perspektívát teljesen mellőzi, az alap most is fehér, de a kontúrok keményebbek, a színek komorak, az alakok nehéz küzdelmet, reménytelenséget fejeznek ki. (A gazdasági válság csúcspontjának évei ezek.) Ebből az időből valók remek linómetszetei, feketén nyomtatva, eleinte kevés tompaszínű akvarellal, a későbbi években élénk színű temperával színezve.

Ugyancsak ebben a periódusban egyes képein kezdi elhagyni a kontúrt, alakjait enyhén pasztikus sziluettben festi, s kezd feltűnni a táj, a perspektíva. A szín most is kevés, többnyire kissé tónusos fehér, s a leg-sötétebb barna és sötét okker. Minimális eszközzel egyszerű munkák; legfőbb értékük, hogy szociális mondanivalójuk mellett egy percig sem mondanak le a szépről, a gyönyörködtetésről. Sajnos, nagyon kevés mű maradt meg e korszakából, nagy részük lappang, sok került belőlük külföldre.

Ezután jön a színek s a nagyméretű kompozíciók korszaka. Csodálatosképpen ez a fordulat a bukaresti években következett be és érte el a csúcst. Valójában a művész a nyarakat Nagybányán töltötte, s visszatérve Bukarestbe, a bányai élményekből táplálkozva festette mindjobban elbányasodó képeit. Kezdte az Évszakok ciklussal, az első a Tavasz volt, s minden bizonnyal az Ősz az utolsó. Egymás után születtek a több- vagy egy-kétalakos kompozíciók, amelyeken most már a Klein-nál megszokott remek vonal-

vezetés mellett a színek csodálatos tobzódása, harmóniája vagy kontrasztja dominál. Az alakok némelykor szoborszerűen plasztikusak, tömörek, egyszerűek, máskor részletezőbbek, de most is elvontak, stilizáltak. A táj — a gyönyörű nagybányai táj — néha átkomponáltan, de mindig emlékezetből festve ott van minden képén, ám sohasem öncélúan. A perspektíva most már majdnem természetű, az alakok térbe vannak helyezve, s munkásai, parasztjai jellegzetesen Nagybánya vidéki típusok. A robusztus férfialakok mellett, kisebb kompozícióin, nagyobb számban jelennek meg a női alakok. Figyelemre méltó, hogy akár nehéz munkában, akár pihenés közben vagy gyermekkel az ölükben ábrázolja őket, mindig valami éteri finomság, gyengéd líra szövi át ezeket a képeket.

Ebben a színes korszakban — művészete csúcán — festményeinek harcos mondanivalója többnyire a munka és a természet szépségének hirdetésébe oldódik, de az alkotó sohasem tagadja meg önmagát, a dolgozó osztállyal való együttérzését.

Élete utolsó szakaszában vissza-visszatér az impresszionizmushoz, tájat fest az Izvorán vagy intérieurt, ritkán csendéletet, s ebből a periódusból ismerünk néhány remekművet. Emellett kisebb kompozíciókat készít, két-három figurával, amelyeken az erős színkontrasztok dominálnak, az alakok stilizáltak, kevésbé plasztikusak, mint előző képein, a táj alig jelzett. Ezeket a képeit hasonlítják legtöbbször a Gauguinéihez. Nekem csak Klein József új útját jelzik, amelyet az erőszak oly drasztikus módon berekesztett.

Negyvenhét éves volt, amikor elpusztították. Harmincéves korában már kiforrott művész, de nem reked meg egyetlen kifejezési formánál, mindig képes megújulni, tökéletesebbé válni. Nem kapkod jobbra-balra, nem kerül különféle befolyások alá, ám helyes érzékkel szűri le a modern művészet eredményeit a maga számára. Linóleummetszeteiben egyszerre konstruktivista, expresszionista és kubista — de elsősorban elkötelezett művész.

Nem csinált művészi forradalmat, nem tartozott az újítók közé, stílusa mégis teljesen egyéni. Szinte minden korszak művészetéből tanult, anélkül hogy valamelyiket is szolgáian utánozta volna. A kortársak közül Frans Masereel, Derkovits, Käthe Kollwitz, Brâncuși voltak ideáljai. Szerette Rétit, Ferenczyt, Szinyei Merse Pált, a francia impresszionistákat, a korai s késői reneszánsz mestereit, a néger primitíveket, Csontváryt, de nem szerette Munkácsyt s a szürrealistákat sem. A legkülönbözőbb művészi koncepciójú művészekkel tartott fenn kapcsolatot, mint például Csikós Antónia, Ferenczy Noémi és Béni, Krizsán János, Korda Vince, Florián Gheorghe, Pascu Eugen, Kmetty János, Kádár Géza, Jándi Dávid, Perlrott-Csaba Vilmos.

Párizsból hazajöve, nem szakadt meg kapcsolata a nagyvilággal. Elég gyakran utazott Bécsbe és Budapestre, több évet töltött Bukarestben, többször kapott meghívást az Egyesült Államokban élő sógorától, hogy vándoroljon ki — maradt mégis Nagybányán, ez volt az igazi hazája, művészetének forrása.

Balázné Csizér Lilla